

1. Pálffy Györgyné: A kísérlet öt éve – A tanító, 1975. március 13. évf., 3. sz. 4–6. p.
2. Vízzy Zsuzsanna: A mágneses jelenségek tanítása a 3. osztályban – A tanító, 1975. május. 13. évf., 5. sz., 12–15. p.
3. Pálffy Györgyné: Természetismeret (Élettelen természet) az általános iskolák 3. osztálya számára. A kölcsönhatás és az energia. Pécs, 1975. Tanárképző Főiskola, 109. p.
4. Pálffy Györgyné: Természetismeret (Élettelen természet) az általános iskolák 4. osztálya számára. A relatív helyzet és mozgás. Pécs, 1976. Tanárképző Főiskola, 53. p.

SOMOGYI GYÖRGYNÉ
Szeged

Az új ötödikes irodalomkönyv néhány beszédművelési vonatkozása

Napjainknak csak egyik ellentmondása, hogy míg egyre többször kell szóban megnyilatkoznunk, addig ennek gyakorlására mind kevesebb alkalom adódik. Az okok ismertek, s ezek közül nem utolsó – az iskolában szinte uralkodóvá vált – a feladatlapnak az élőbeszédet, annak fejlesztését és fejlődését gátló hatása. Ha csak a majdani felnött szempontjából nézzük a kérdést, nincs igazunk. A gyerekközösség és benne az egyén kiegyensúlyozott, gazdag életének is egyik alapja a fejlett nyelvi tevékenység. Rendkívül fontos tehát az elhangzó beszéd fejlesztése, elsősorban és sürgető gondjaink között tarthatjuk számon.

Reprodukált és produkált szöveg esetében egyaránt tekintettel kell lennünk annak tartalmi oldalára. Azaz elengedhetetlen az előbbinél az „üzenet” logikai, stilisztikai, nyelvhelyességi – egymással nyilván egységben levő – vonatkozásainak kibontása. Az utóbbinál, azaz produkált szöveg esetében pedig gondolnunk kell a szöveget megköti kommunikatív normák és grammatikai szabályok fölismeretetésére, alkalmaztatására. Természeteszerű, hogy a kettő fejlesztése elválaszthatatlan, hiszen pl. a reprodukált szövegek tartalmilag formálják a „saját” szövegeket. Másfelől – és most az elhangzó beszédet mintegy „megvalósító” akusztikus jelenségekre gondoljunk – a produkált szöveg helyesejtési követelményeinek megfogalmazása segítheti pl. a fölolvast, a versmondást.

A továbbiakban, – elég önkényesen – csak a helyesejtés tanításával foglalkozom az új ötödikes tantervvel belépő irodalmi olvasókönyv feladatai kapcsán.

Ha az anyanyelvi nevelés és nevelődés egyéb lehetőségeitől eltekintünk, elég szerénynek tűnhet a mintegy ötszáz, zömében összetett feladatból az a huszonöt, amely ilyen irányú tudatos munkát kíván a tanulótlól. Még aránytalanabb lenne a kép, ha a produkált szöveg oldaláról néznénk. Hiszen mindössze öt olyan feladat van, amely az élőbeszéd akusztikai jellemzőire is utal. Persze, a magyartanár napi munkájában a tanulók akusztikai jellemzőire is utal, tehát ez utóbbi számot nyugodtan megsokszorozhatjuk. A feladatok megfogalmazása azt sugallja, hogy a tankönyvírók számoltak az alsótagozatban végzett folyamatos és szakszerű helyesejtési és beszédfejlesztő munkával. Ezt világosan mutatja már az első ilyen jellegű feladat: „A fiú elindult világgá. Kikkel találkozott először világjáró útján? Mutassátok be őket felolvasással, olyan sorrendben, ahogy Fehérlófia megismerkedett velük! (A párbeszédés részek felolvasásakor hangszínnel, hangerővel érzékeltessétek a megszólalók tulajdon-

ságait, a gondolatjelcknél ügyeljenek a megfelelő szünetek tartására!) (29. o. 3. f.). Eltekintve attól, hogy a szakirodalomban a „hangszín” kifejezés mást jelöl – itt a „hangszínezet” lenne helyénvalóbb –, a gyerek világosan megfogalmazott, „szerepját-szós” feladatot kap, könnyítésként reprodukált szövegen. A könyv a továbbiakban legtöbbször egyet-egyem emel ki a beszéd fő prozódikus jelenségeiből: levegővétel, szünet jelölése pl. a 34. o. 5. feladatában, vagy szünet, tempó, hangszínezet a 78. o. 6. feladatában.

Elgondolkoztató, hogy már a tanév elején, (64. o. 7. f.) a hangerő, szünet tempó mellé fölveszi a „hangfekvés”-t is. Ha ezt a négy szempontot együttesen alkalmazza a tanuló, tulajdonképpen túl is lépett a helyesejtésen, hiszen e megvalósítás beleélést, játékot is kíván. A Kalevalával kapcsolatosan vetődik föl a versmondás és a pusztá szövegolvasás közti különbség fölismertése. A feladat ennek legpregnansabb jellemző-jére, a tempóra hívja föl a figyelmet. Második nagy tematikus egységünk ötödik osztályban a János vitéz. Hozzá kapcsolódóan tárgyaljuk Petőfi életét, és olvas-suk mintegy kéttucat versét. Itt, az István öcsémhez c. költemény megismertetésekor előkészítetlennek érzem a bekövetkezett minőségi változást, hogy t. i. jelölni kell „a mondat dallamának és tagolásának ismert jelei”-vel a szünetet, a hangsúlyozást és a hanglejtést. A negyedik osztály olvasási feladatlapja csak hasonlót közöl, egyet a mondatdallammal, egyet a szünettel s végül ismét egyet a hangsúllyal kapcsolatban. Így a tanárok megítélésére van bízva, hogy megtanítták-e már negyedikben a hang-súllyal kapcsolatos összes, itt „ismert”-nek vett jelet vagy sem. A továbbiakban aztán – kissé logikátlanul – előfordul, hogy a már eddig megmagyarázott vagy eleve magyarázat nélkül használt beszéd-jellemzőket ismét körülírja. Pl. 173. o. 6. f.: „Ol-vassátok fel a párbeszédes részeket! Érzékeltessétek a szereplők tulajdonságait, ér-zéseit hangszínnel: magasabb, mélyebb beszédhanggal, hangerővel, halkabban, emel-tebben stb.” Vagy egy hasonló feladatban csak azt kívánja, hogy a tanuló jelölje a dallamvonalat, a szüneteket, húzza alá a hangsúlyos szótagokat, de már ez utób-binál nem kéri a fő- és mellékhangsúlyt, mint azt már korábban megtette. A János vitéz tárgyalása során aztán úgy tűnik, kissé elfelejtkezünk a helyesejtésről, bár 3–4 fejezetenként találkozunk ilyen feladatokkal: „Olvasd fel...! Meséld el...!” Ezek ugyan a mondandó, a helyzet, a költői eszközök jobb megértését segítik elsősorban, de jellegüknel fogva megkívánják az akusztikus hibák javítását is. A huszadik fe-jezet aztán megörvendeztet – kimondatlanul is – a felkiáltó mondatok ejtésének szép gyakorlatával. Ezt folytatja aztán a „Rólad szól a mese” c. tematikus egység néhány feladata, pl. a „Büntárgyalás” után található, amely így szól: „Gyakorolj-átok a kérdő mondatok olvasását! Olvassátok helyes dallammal az elbeszélés „e” kérdőszóval szerkesztett mondatait! Mondjátok ugyanezeket a mondatokat kérdő-szócska nélkül! Ügyeljenek a dallam változására!” A Pál utcai fiúk feldolgozása során tág lehetőségünk nyílik arra, hogy akár a könyv, akár a magunk szerkesztette gyakorlatok segítségével nagy lépést tegyünk előre főleg a produkált beszéd fejleszté-se terén. A gyermekszereplők sorsa, küzdelmei minden tanulóban együttérzést vál-tanak ki, szívesen szólalnak meg hát helyettük, miattuk. De a prózamonddás – néha elhanyagolt – területét is művelhetjük itt. Erre ad jó példát a könyv (341. o. 3. f.): „Válassz ki a regényből egy rövid párbeszédet! Tanuld meg könyv nélkül! Hangod-dal érzékeltess, hogy két különböző szereplő beszél!” Mindenfajta helyesejtési gya-korlat alapjához nyúl vissza a 345. o. első feladata, amikor Nemes Nagy Ágnes és Weöres Sándor versei olvasásakor a helyes levegővételt gyakoroltatja. A tanuló munkája itt nem oly egyszerű, mint első pillanatban tűnik, mert a kettős ritmusú költemények szinte csábítanak a sűrűbb levegővételre. Végül a könyvet lezáró Sánta Ferenc-elbeszélés memoriterként föladott bevezetése – úgy érzem – inkább nyitánya

lehetne az egész ötödik osztályos beszédművelő gyakorlatsornak, hiszen így szól a vele kapcsolatos egyik feladat: „Értelemszerűen tagold a szöveget! A hosszú mondatokat nem tudod egy-egy levegővétellel kimondani! Állapítsd meg, hol állhatsz meg, hol vehetsz levegőt! Ügyelj a hangok helyes képzésére, tiszta ejtésére!”

Ahhoz, hogy egész esztendőben töretlenül és eredményesen dolgozhassunk, meg kell ismerni személyre szólóan a tanulók helyesejtési vétségeit. Magam eddig azt tapasztaltam, hogy az ő hibáik meglepően azonosak a kisiskolásokéival, talán az egy hangindítás javul, azaz nem kiabál vagy suttog indokolatlanul annyi gyerek. De a levegővételük, a hangszínük, mondatdallamuk stb. sok-sok javításra szorul. Természetesen el kell érnünk, hogy a gyerek együttműködjön velünk, hibáit ne csak ismerje, de akarja is kijavítani őket. A legfontosabb, akusztikus jelenségeket leíró terminusok és azok jeleinek megismertetése után a könyv feladataira támaszkodva eredményes munkát végezhetünk.

